

RAFAŁ TELUK

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

OSOBOWE ŹRÓDŁA INFORMACJI JAKO JEDNA Z METOD OPERACYJNEGO DZIAŁANIA ORGANÓW POLICYJNYCH

1. WSTĘP

Proces karny jako działalność poznawcza skierowany jest na wykrycie czynu zabronionego i ustalenie jego sprawcy. Podstawowe znaczenie dla jego przebiegu mają dowody. Wykrywanie przestępstw i ujawnienie ich sprawców należy niewątpliwie do trudnych celów, które realizowane są w różny sposób przez wyznaczone do tego w drodze ustawy organy policyjne¹. Jednym z głównych środków przeznaczonych do walki z szeroko rozumianą przestępczością jest działalność pozaprocesowa. Praca operacyjna oparta na niekonwencjonalnych i ofensywnych metodach jest jedynym gwarantującym powodzenie narzędziem, dzięki któremu organy policyjne mogą zapobiegać przestępstwom, w szczególności tym o zorganizowanym charakterze.

Organy ścigania dla realizacji swoich zadań zmuszone są podejmować różnego rodzaju czynności operacyjno-rozpoznawcze, wyprzedzające działania procesowe. Te ostatnie bowiem już dla swego podjęcia wymagają dysponowania przez organ ścigania określonym

¹ Mam tu na myśli nie tylko Policję, ale również Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencję Wywiadu, Straż Graniczną, organy kontroli skarbowej, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Żandarmerię Wojskową, Służbę Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbę Wywiadu Wojskowego.

zasobem informacji, które uzyskać trzeba w drodze przedprocesowej. Czynności operacyjno-rozpoznawcze służyć mogą także wykryciu i ściganiu sprawcy przestępstwa, a ten nie musi być od razu znany przy wszczęciu dochodzenia lub śledztwa².

Czynności operacyjno-rozpoznawcze są samodzielną, różną od czynności procesowych formą aktywności organów policyjnych. Można powiedzieć, że stanowią autonomiczną działalność tych organów.

Podkreślić należy, że wszystkie czynności pozaprocessowe są prawnie dopuszczalne. Podejmowane przez organy policyjne działania operacyjno-rozpoznawcze mają głównie niejawnny charakter. Zapewnia to w szczególności skuteczność podejmowanych działań.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze mogą być podejmowane w różnym czasie. Mogą być wykonywane równoległe do toczącego się procesu karnego, ale także przed jego wszczęciem oraz po jego zakończeniu.

Problematyka dotycząca realizacji czynności pozaprocessowych wywołuje szereg dyskusji i polemik. Związane są one generalnie ze stosowaniem przepisów tzw. ustaw „policyjnych” (ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji³, ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu⁴, ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej⁵, ustawa z dnia 28 września 1991 r. o kontroli skarbowej⁶, ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym⁷, ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych⁸, ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego⁹), szeregu aktów wykonawczych, a także ure-

² T. GRZEGORCZYK, *Wykorzystywanie i przekształcanie materiałów operacyjnych w materiał dowodowy w postępowaniu karnym*, [w:] *Przestępczość Zorganizowana, Świadek Koronny, Terroryzm*, red. E. W. PŁYWACZEWSKI, Kraków 2005, s. 222.

³ Dz.U. z 2011 r. Nr 287, poz. 1687 ze zm.

⁴ T.j. Dz.U. z 2010 r. Nr 29, poz. 154 ze zm.

⁵ T.j. Dz.U. z 2011 r. Nr 116, poz. 675 ze zm.

⁶ T.j. Dz.U. z 2011 r. Nr 41, poz. 214 ze zm.

⁷ T.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 621.

⁸ Dz.U. z 2001 r. Nr 123, poz. 1353 ze zm.

⁹ Dz.U. z 2006 r. Nr 104, poz. 709 ze zm.

gulowań określonych w ustawie z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych¹⁰.

Zaznaczyć należy, że wszystkie czynności operacyjno-rozpoznawcze przeprowadzane są w oparciu o przepisy ustaw „policyjnych” i aktów wykonawczych. Są to czynności pozaprocesowe. Nie realizuje ich osobiście organ procesowy i nie stosuje się do nich przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego¹¹ (dalej jako k.p.k.), która normuje przebieg procesu, a nie działalność operacyjną.

Prawo do przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych mają jednak tylko te organy państwowe, którym przepisy właściwej ustawy takie uprawnienia przyznają¹².

Podstawą prawną wykonywania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych jest art. 14 ust. 1 ustawy o Policji. Wskazany przepis stanowi, że Policja w granicach swych zadań, w celu rozpoznania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń, wykonuje oprócz czynności dochodzeniowo-śledczych i administracyjno-porządkowych również czynności operacyjno-rozpoznawcze.

Zgodzić należy się z E. Gruzą¹³, że czynności operacyjno-rozpoznawcze są jedną ze skuteczniejszych metod dyskretnego uzyskiwania informacji przez wszystkie policje na świecie i wybrane służby porządku i bezpieczeństwa publicznego. Poufność działań wykrywczych,

¹⁰ Dz.U. z 2010 r. Nr 182, poz. 1228.

¹¹ Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 ze zm.

¹² Uprawnienie do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych wynika wprost z przepisów ustaw policyjnych, w tym: z art. 14 ust. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, art. 21 ust. 1 i art. 22 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, art. 36 ust. 4 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o kontroli skarbowej, czynności wywiadu skarbowego, art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, art. 4 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych oraz art. 25 i art. 26 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego.

¹³ E. GRUZA, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, „Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych”, Warszawa 2008, s. 61 i n.

możliwość stosowania elementów podstępny oraz środków techniki operacyjnej powodują, że są one bardziej skuteczne w wykrywaniu przestępstw i ujawnianiu ich sprawców niż środki dowodowe przewidziane przez przepisy procedury karnej.

Zauważyć należy, że pojęcie czynności operacyjno-rozpoznawczych nie posiada definicji ustawowej. Istnieje wiele określeń czynności operacyjno-rozpoznawczych. Brak jest jednak wyraźnego rozgraniczenia wskazującego, czy działania realizowane przez uprawnione do tego organy państwowe są czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi, dochodzeniowo-śledczymi czy też administracyjno-porządkowymi. Określenie zakresu czynności operacyjno-rozpoznawczych przez wskazanie celów oraz rodzajów czynności prowadzonych przez organy policyjne jest mało przydatne i nie pozwala w sposób jednoznaczny na rozgraniczenie czynności operacyjno-rozpoznawczych od innego rodzaju działań, np. administracyjno-porządkowych.¹⁴ Według stanowiska prezentowanego przez A. Tarachę¹⁵, czynności operacyjno-rozpoznawcze są to czynności organów państwowych, wykonywane tajnie lub poufnie, w oparciu o podstawę ustawową, spełniające funkcję informacyjną, wykrywczą, profilaktyczną i dowodową.

Obecnie ustawodawca podjął próbę wypracowania legalnej definicji czynności operacyjno-rozpoznawczych i ujednoczenia wszystkich procedur związanych z ich stosowaniem. W świetle definicji zawartej w art. 2 ust. 1 poselskiego projektu ustawy, wniesionej w dniu 7 lutego 2008 r.¹⁶, czynności operacyjno-rozpoznawcze są zespołem przedsięwzięć jawnych i niejawnych prowadzonych wyłącznie w celu rozpoznania, zapobiegania i wykrywania przestępstw, odnajdywania osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiarem sprawiedliwości oraz osób zaginionych, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ich zaginięcie jest wynikiem przestępstwa, a także od-

¹⁴ A. TARACHA, *Zakres czynności operacyjno-rozpoznawczych w świetle ustawodawstwa „policyjnego”*. *Kierunki i stan reformy prawa karnego*, Lublin 1995, s. 100.

¹⁵ A. TARACHA, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze, aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 25.

¹⁶ Poselski projekt ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, druk sejmowy numer 353.

najdywania rzeczy utraconych w wyniku przestępstwa lub mających związek z przestępstwem, ustalenia tożsamości osób i zwłok, w przypadku uzasadnionego podejrzenia przestępczego działania.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze można najprościej określić jako metody zbierania informacji i dowodów przez organy ścigania poza procesem karnym. Jako zespół prawnie określonych niejawnych działań prowadzonych poza procesem karnym w celu wykrycia, rozpoznania i utrwalania przestępczej działalności są złotym środkiem służącym do zwalczania przestępczości.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze przewidziane w szeroko rozumianym prawie policyjnym inicjowane są w dwojaki sposób. W pierwszym wypadku czynności te zarządzane są przez służby policyjne i nie podlegają kontroli zewnętrznej, zarówno w przypadku ich rozpoczęcia, jak i ich przebiegu oraz postępowania ze zgromadzonymi w czasie ich prowadzenia materiałami. Do grupy tej należą takie czynności, jak korzystanie z tajnego współpracownika, obserwacja, uzyskiwanie, sprawdzanie, gromadzenie i przetwarzanie informacji operacyjnych (z wyjątkiem informacji objętych tajemnicą bankową i ubezpieczeniową). W drugim wypadku zaś zarządzanie ich przeprowadzenia wymaga decyzji lub zgody organu, który nie jest organem policyjnym i może w pewnym zakresie sprawować funkcję kontrolną nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi. Do czynności tych należy zaliczyć kontrolę operacyjną, zakup kontrolowany oraz przesyłkę niejawnie nadzorowaną¹⁷.

2. METODY I CELE REALIZOWANE W TRAKCIE CZYNNOŚCI OPERACYJNO-ROZPOZNAWCZYCH

Czynności operacyjno-rozpoznawcze, podobnie jak czynności dowodowe, realizowane w toku postępowania przygotowawczego należą do szerokiej kategorii czynności kryminalistycznych, w trakcie których znajdują zastosowanie reguły celowościowe wyznaczone przez współczesną taktykę i technikę kryminalistyczną.

¹⁷ A. TARACHA, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze...*, s. 92.

Podczas wykonywania tych czynności stosuje się różnego rodzaju metody, w tym: współpracę z osobowymi źródłami informacji, przedsięwzięcie werbunkowe, kombinację operacyjną, operację specjalną, działania maskujące, kontrolę operacyjną, zakup kontrolowany, kontrolowane wręczenie lub przyjęcie korzyści majątkowej, przesyłkę niejawnie nadzorowaną, obserwację, wywiad operacyjny, zasadzkę i analizę kryminalną.

Pojęcie „metody” w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych definiuje T. Hanausek¹⁸ jako celowo stosowany zespół zachowań i środków, który dzięki konsekwencji oraz wykorzystaniu wiedzy i doświadczenia pozwala na optymalną realizację założonych celów. „Środek”, zdaniem przywołanego autora, stanowi natomiast element celowo używany dla realizacji określonego celu. Definicja „środka” w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych odnoszona jest najczęściej do środków technicznych, które umożliwiają uzyskiwanie i utrwalanie informacji. J. Konieczny¹⁹ stoi na stanowisku różnorodności form realizowanych czynności operacyjno-rozpoznawczych. Dla celów dydaktycznych dzieli te czynności na proste (wywiad, obserwacja, praca z osobowymi źródłami informacyjnymi, korzystanie z danych ewidencji i zbiorów informatycznych, zakup kontrolowany, przesyłka kontrolowana, stosowanie techniki operacyjnej) i złożone (inwigilacja, rozpracowanie operacyjne, kombinacja operacyjna, infiltracja środowiska przestępczego lub kryminogennego). T. Grzegorzczak²⁰, wskazując na różnorodność czynności operacyjno-rozpoznawczych, dostrzega także ich zróżnicowane cele, jakim mają one – czy też mogą – służyć. Do tradycyjnych (prostych) działań operacyjnych zalicza inwigilację, penetrację terenu, rozpytanie, wywiad policyjny, korzystanie z osób zaufanych. Jako formy złożone, a jednocześnie nowocześniejsze i związane przy tym z wkraczaniem w sferę swobód obywatelskich T. Grzegorzczak wymienia kontrolę operacyjną, zakup kontrolowany, niejawne nadzorowanie pomieszczenia i obrotu przed-

¹⁸ T. HANAUSEK, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2005, s. 135.

¹⁹ J. KONIECZNY, *Kryminalistyka*, red. J. WIDACKI, Warszawa 1999, s. 111.

²⁰ T. GRZEGORCZYK, *op.cit.*, s. 222.

miotami przestępstwa, pozyskiwanie danych identyfikujących abonenta sieci telekomunikacyjnej, połączeń tej sieci lub osób korzystających z usług pocztowych czy danych odnośnie do umów ubezpieczenia lub umów bankowych.

W świetle regulacji zawartej w art. 2 ust. 3 pkt 8 poselskiego projektu ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, jedną z metod prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych jest współpraca z osobami fizycznymi.

Skuteczność działań operacyjnych wyraża się w szczególności w tym, że ich wyniki dostarczyć mogą jednoznacznego, często niepodważalnego materiału dowodowego dla procesu karnego. Informacje uzyskane podczas czynności operacyjno-rozpoznawczych mogą zostać także wykorzystane do przeprowadzenia konkretnych czynności procesowych.

Do celów realizowanych przez czynności operacyjno-rozpoznawcze, za J. Gołębskim²¹, zaliczyć należy:

- ustalanie źródeł dowodowych dla procesu karnego. Jest to jeden z podstawowych celów pracy operacyjnej. Uzyskane informacje mogą zostać wykorzystane w różny sposób. Posłużyć mogą zarówno do wskazania nieznanego dotychczas, istotnego dla sprawy świadka, jak również do ustalenia osoby podejrzanej. Pozyskane informacje mogą być pomocne również podczas przesłuchania wytypowanych osób. Wiedza operacyjna pozwala wybrać najbardziej skuteczną taktykę tej czynności i ustalić katalog pytań oraz kolejność przesłuchiwanym osobom. W trakcie przesłuchania zastosować można różne metody taktyczne mające zapewnić przesłuchującemu przewagę nad osobą przesłuchiwaną²². Wykorzystanie wiedzy operacyjnej może np. przemawiać za przyjęciem takich metod przesłuchania, jak metody kumulatywnego i selektywnego ujawniania materiału dowodowego, odtworzenia przebiegu zdarzenia, ujawnienia motywu działania sprawcy przestępstwa. Jedną z tych metod,

²¹ J. GOŁĘBSKI, *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Warszawa 2008, s. 21-23.

²² J. WIDACKI, *Kryminalistyka*, Warszawa 1999, s. 84-87.

zwana metodą wykorzystania informacji o podejrzanym, opiera się głównie na informacjach zdobytych w trakcie działań operacyjnych, najczęściej obserwacji²³. Czynności operacyjno-rozpoznawcze nakerowane są także na ustalenie miejsca przechowywania rzeczy lub osoby, która rzecz posiada. Mam tutaj na myśli rzeczy stanowiące przedmiot lub narzędzie przestępstwa, noszące ślady działania przestępczego, nabyte za środki uzyskane z prowadzonej działalności przestępczej oraz wykazujące związek potencjalnego sprawcy ze zdarzeniem przestępczym,

- ustalanie składów osobowych grup przestępczych i przedmiotowego zakresu ich działania. Na podstawie wyników pracy operacyjnej można zdefiniować fakt istnienia zorganizowanej struktury przestępczej, a także określić zakres jej przestępczego zainteresowania. Czynności operacyjno-rozpoznawcze doprowadzić mogą do poznania wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi członkami grupy przestępczej. Działania te pozwalają poznać środowisko przestępcze, a w szczególności ustalić sposób działania członków danej grupy przestępczej, ich wzajemne kontakty, podział ról, strukturę grupy, w tym hierarchię pionową i poziomą,
- ujawnianie przestępstw i mechanizmów je powodujących. Czynności operacyjno-rozpoznawcze odgrywają pierwszoplanową rolę w ujawnianiu działalności przestępczej. Pozwalają, na przykład na zlokalizowanie wytwórni narkotyków, wykrycie przestępstwa o charakterze korupcyjnym, czy też ujawnienie przemytu broni i materiałów wybuchowych. Czynności te dostarczają także szeroką wiedzę na temat przyczyn powodujących popełnianie wielu przestępstw,
- umożliwienie zatrzymania ustalonych sprawców przestępstw. Coraz częściej zdarza się, że nie można w żaden dostępny sposób (np. na podstawie zeznań świadków, informacji urzędowych) ustalić faktycznego miejsca pobytu osoby, która dopuściła się czynu zabronionego, w szczególności o zorganizowanym charakterze. Niejedno-

²³ K. OTŁOWSKI, *Podejrzany w postępowaniu karnym. Studium kryminalistyczne*, Warszawa 1979, s. 94-96.

- krotnie, wyłącznie na skutek podjętych działań pozaprosesowych, możliwym staje się zatrzymanie osób, będących w zainteresowaniu organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości,
- ustalanie miejsc ukrywania się osób poszukiwanych przez organy ścigania i sądy, miejsc pobytu osób zaginionych, przetrzymywania osób uprowadzonych bądź pozbawionych bezprawnie wolności. Powszechnie jest, że osoby poszukiwane nie zamieszkują w miejscu swojego zameldowania. Najczęściej miejsca ich pobytu nie jest znane nawet osobom najbliższym czy też znajomym. Problemem, przed którym stają organy ścigania, jest także zlokalizowanie miejsca, w którym przebywają osoby zaginione, a także te, które zostały w bezprawny sposób uprowadzone i pozbawione wolności. W takich przypadkach czynności operacyjno-rozpoznawcze są nieocenione. Pozwalają na zebranie informacji, które przyczynią się do ustalenia miejsca, w którym przebywać mogą będące w zainteresowaniu osoby,
 - udaremnienie popełnienia przestępstwa. Czynności operacyjno-rozpoznawcze pozwalają na zebranie informacji o planowanych przestępstwach. Działania organów policyjnych spowodować mogą wykorzystanie działań wyprzedzających, które w konsekwencji uniemożliwią dokonanie zaplanowanego czynu zabronionego.

3. POZAPROCESOWE UZYSKIWANIE INFORMACJI

Informacjami nazywane są wszelkie dane o świecie zewnętrznym, które uzyskujemy albo przez bezpośrednie poznanie zmysłowe, albo przez odbiór podawanego przez inną osobę opisu jakiegoś stanu rzeczy lub zjawisk²⁴. Informacja (łac. *informatio*) oznacza wyobrażenie, wizerunek, pomysł. To wiadomość, wieść, nowina, rzecz zakomunikowana, zawiadomienie, komunikat, pouczenie, powiadomienie, zakomunikowanie o czymś, dane, miara wiedzy o jakimś zdarzeniu²⁵.

²⁴ T. HANAUSEK, *op.cit.*, s. 74.

²⁵ Zob. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych W. Kopalińskiego*, witryna internetowa o nazwie www.sloownik-online.pl, dostęp 22 marca 2013 r.

Słownik współczesnego języka polskiego²⁶ definiuje informację jako element wiedzy przekazywanej za pomocą języka lub innego kodu, stanowiący czynnik zmniejszający stopień niewiedzy o jakimś zjawisku, umożliwiający człowiekowi polepszenie znajomości otoczenia i sprawniejsze przeprowadzenie celowego działania. Według B. Michalskiego²⁷ informacja to wiadomość lub suma wiadomości o sytuacjach, stanach rzeczy, wydarzeniach i osobach. Może być przedstawiona w formie pisemnej, fonicznej, wizualnej i każdej innej możliwej do odbioru przy pomocy zmysłów. Zdaniem B. Kunickiej-Michalskiej²⁸ wiadomością jest informacja lub suma informacji o osobie albo stanie rzeczy, dotycząca faktów, stanowiąca logiczną całość. Informacją jest natomiast wiadomość lub suma wiadomości o osobie albo stanie rzeczy, dotycząca faktów, stanowiąca logiczną całość. Informacją jest wiadomość lub określona suma wiadomości o sytuacjach, stanach rzeczy, wydarzeniach i osobach. Zdaniem przytoczonej autorki pojęcia „informacja” i „wiadomość” są tożsame. Informacja (wiadomość) może zostać utrwalona bądź w pamięci osoby, która ją poznała, bądź poprzez inny zapis w najróżniejszych jego formach (pismo ręczne, maszynopis, druk, taśma magnetofonowa, zapis komputerowy, płyta, fotografia, model np. broni, inny przedmiot lub inny dokument). W literaturze podkreśla się, że wiadomość to informacja o faktach, a nie subiektywne opinie, oceny i przypuszczenia. Według W. Wróbla²⁹ pod pojęciem informacji obecnie rozumie się nie tyle proces informowania, co samą wiadomość, a więc określony znak, dźwięk, zapis, szyfr, kryjący pewną sensowną treść. Tak stało się przede wszystkim z uwagi na możliwość gromadzenia takich zapisów w sztucznych pamięciach. Informacja oddziela się w

²⁶ Zob. *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. DUNAJ, Warszawa 1998, s. 320.

²⁷ B. MICHALSKI, *Prawo dziennikarza do informacji*, Kraków 1974, s. 9-10.

²⁸ B. KUNICKA-MICHALSKA, *Przestępstwa przeciwko ochronie informacji i wymiarowi sprawiedliwości. Rozdział XXX i XXXIII kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 391-392.

²⁹ W. WRÓBEL, *Przestępstwa przeciwko ochronie informacji*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, II, red. A. ZOLL, Kraków 2006, s. 1235.

ten sposób od procesu jej przekazywania, jakkolwiek definiowanie informacji w kategoriach znaku kulturowego nie eliminuje z zakresu rozważań także procesu powstawania takiego znaku (zapis informacji), jak również procesu jej przekazywania (nadawania i odbioru).

Kryminalistyka wyróżnia szereg źródeł, z których pochodzić mogą informacje. Są nimi: osoby, rzeczy, miejsca, zjawiska i zdarzenia, ślady, dokumenty, zwłoki.

W trakcie realizowanych przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych z reguły już pierwsza informacja dotycząca zakresu wykonywanych zadań powoduje podjęcie określonych czynności służbowych. Do najczęstszych źródeł pierwszych informacji należą osoby.

T. Hanausek³⁰ proponuje podział źródła pierwszych informacji w zależności od ich stosunku do odbierającego ją organu. W tym celu wyróżnia źródła zewnętrzne i wewnętrzne. Źródła zewnętrzne to informacje uzyskane od osób, które dotychczas nie miały żadnych kontaktów z organami ścigania i które przekazują tym organom informacje w sposób spontaniczny. Do typowych źródeł zewnętrznych zalicza on: zawiadomienia obowiązkowe, doniesienia jawne, doniesienia anonimowe, samooskarżenia, publikatory, instytucje kontrolne i kontrolno-rewizyjne. Źródła wewnętrzne (własne) to źródła informacji jako takie celowo zorganizowane przez organy ścigania dla zapewnienia sobie dopływu informacji o interesujących te organy faktach, zjawiskach czy osobach. Do takich źródeł wskazany autor zalicza bezpośrednie wyniki czynności operacyjno-rozpoznawczych, poufne – osobowe źródła informacji, określane niekiedy jako „agentura”, wyniki niektórych czynności służbowych organów ścigania, rezultaty analiz materiałów archiwalnych, efekty różnych form kontaktów organów ścigania ze społeczeństwem.

³⁰ T. HANAUSEK, *op.cit.*, s. 79-80.

4. WPLYW CZYNNOŚCI OPERACYJNO-ROZPOZNAWCZYCH NA PROCES GROMADZENIA MATERIAŁU DOWODOWEGO

Czynności operacyjno-rozpoznawcze mogą w różnorodny sposób wpływać na postępowanie dowodowe³¹. Wyraźnie oddzielić należy dwie sytuacje.

Pierwsza, dość wyjątkowa w praktyce, dotyczy spraw, w których przedmiotem postępowania dowodowego będzie fakt przestępstwa popełnionego w trakcie lub w związku z prowadzeniem czynności operacyjno-rozpoznawczych. W tym wypadku wszelkie utrwalenia tych czynności, w tym także wszelkiego rodzaju notatki służbowe, raporty, polecenia wykonania czynności operacyjnej wydane na piśmie stanowić będą materiał dowodowy. Jeżeli dokumenty te utrwalają przebieg czynu przestępnego, stanowić będą dowody rzeczowe.

Druga sytuacja dotyczy wykorzystania zgromadzonych przez służby policyjne informacji w wyniku różnorodnych działań operacyjnych podjętych przeciwko środowisku przestępczemu. Ze względu na możliwość wykorzystania wyników czynności operacyjno-rozpoznawczych jako dowodów w procesie karnym wyróżniamy trzy grupy czynności. Do pierwszej grupy zaliczyć należy czynności, których wynikiem ustawy policyjne nadają wprost rangę dowodu. Są nimi: kontrola operacyjna, zakup kontrolowany oraz przesyłka niejawnie nadzorowana. Do drugiej grupy zaliczyć należy wszelkiego rodzaju dowody rzeczowe i dokumenty ujawnione w trakcie działań operacyjnych w warunkach, które nie wypełniają wymogów z art. 19, 19a i 19b ustawy o Policji, których zarządzenie i przeprowadzenie nie jest poddane kontroli sądu i prokuratora. Do trzeciej grupy zaliczyć należy informacje uzyskane w wyniku czynności operacyjno-rozpoznawczych przeprowadzonych przez funkcjonariuszy lub tajnych współpracowników, a utrwalone w postaci notatki służbowej, raportu, itd. Wykorzystanie tak utrwalonych informacji w procesie karnym napotyka na dwie przeszkody formalne. Pierwszą z nich jest zakaz substytuowania wyjaśnień i zeznań treścią pism i zapisków, drugą – objęcie tajemnicą

³¹ A. TARACHA, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze...*, s. 226-230.

danych o osobach biorących udział w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych oraz o organizacji i formach tych czynności. Zaznaczyć w tym miejscu należy, że do czynności operacyjno-rozpoznawczych nie ma zastosowania, wynikająca z zakazu wyrażonego w art. 174 k.p.k. formalno-dowodowa gwarancja praw oskarżonego³². Polega ona na tym, że organom procesowym nie wolno pod rygorem bezskuteczności czynności procesowej utrzymywać niektórych czynności procesowych (których obligatoryjną formą utrwalenia jest protokół) w formie „pism i zapisków”, czy też w formie notatki urzędowej. Z uwagi na to, że czynności operacyjno-rozpoznawcze nie należą do czynności protokolowanych, wskazana zasada podlega wyłączeniu.

5. OSOBOWE ŹRÓDŁA INFORMACJI

Każdy żyjący w określonej społeczności człowiek jest przedmiotem obserwacji i opinii innych osób. Dotyczy to również osób objętych zainteresowaniem Policji. Osoby takie nie żyją w izolacji od społeczeństwa, dlatego i one są obiektem rejestracji zachowań oraz przedmiotem rozmów. Powyższe niewątpliwie ułatwia uzyskiwanie informacji.

Policja może skutecznie i sprawnie działać jedynie wówczas, kiedy posiada odpowiednie rozpoznanie środowiska przestępczego, zna jego zamierzenia oraz otrzymuje aktualne informacje o jego działalności. Do tego celu nie wystarczą ewidencje, rejestry i dokumenty uzyskiwane ze źródeł oficjalnych. Niewystarczające są również rezultaty własnej obserwacji funkcjonariuszy i ich spostrzeżenia oraz analiza posiadanych materiałów. Przedsięwzięcia operacyjne organu policyjnego nabierają właściwego znaczenia dopiero w powiązaniu z informacjami zaczerpniętymi wprost ze środowisk przestępczych, ze spostrzeżeń i opinii osób, które stykają się ze środowiskami i zjawiskami, którymi interesuje się Policja.³³

Pozyskanie każdego poufnego źródła informacji wymaga wnikliwej oceny i właściwego przygotowania. Jest to szczególnie trudne, a za-

³² R. KMIĘCIK, *Dowód ścisły w procesie karnym*, Lublin 1983, s. 122.

³³ Z. BIERNARCYK, *Praca poufna funkcjonariuszy mundurowych*, «Służba MO» 2/1961, s. 256-257.

razem ważne w dużych skupiskach ludności, w których zewnętrzna obserwacja otoczenia jest często ograniczona i fragmentaryczna. W takich wypadkach źródło informacji musi znajdować się stosunkowo blisko osoby podejrzanej, ponieważ w przeciwnym razie trudno byłoby uzyskać konkretne informacje. Pamiętać należy, że przedmiotem zainteresowania Policji są informacje bardzo szczegółowe, dotyczące osób, z którymi podejrzani się kontaktują, ich wypowiedzi itp. Stosunkowo najlepsze możliwości zbierania takich informacji mają np. sąsiedzi, utrzymujący stały kontakt z osobami podejrzаныmi, kibice tego samego klubu piłki nożnej zrzeszeni w nieformalnych stowarzyszeniach, członkowie tej samej podkultury społecznej itp.

Źródłami informacji mogą być osoby w różnym wieku, a także różnej płci, o różnym wykształceniu, pochodzeniu społecznym i wyznaniowym, należące do różnych środowisk społecznych, wykonujące różne zawody itp. Wśród osób, które podjęły współpracę z organem policyjnym, mogą także znajdować się przestępcy, zdemoralizowani nieletni oraz osoby wywodzące się ze środowiska patologicznego.

Wiadomości pochodzące od osób ze „świata przestępczego”, które w ramach nawiązanej współpracy podjęły się przekazywania organowi policyjnemu informacji, powinny podlegać szczególnej weryfikacji i sprawdzeniu. Uzyskiwanie od takich osób informacji odbywać się jednak może pod następującymi warunkami:

- nie może być mowy o stałym utrzymywaniu łączności z elementem szczególnie zdemoralizowanym i groźnym dla otoczenia,
- kontakt z przestępcami i osobami podejrzаныmi nie powinien na osobach postronnych robić wrażenia kontaktów o charakterze towarzyskim,
- informacje uzyskiwane od osób podejrzanych winny być szczególnie wnikliwie sprawdzane i systematycznie kontrolowane³⁴.

Oprócz uzyskiwania informacji dotyczących trybu życia poszczególnych osób objętych zainteresowaniem Policji ważne znaczenie ma również zapewnienie dopływu informacji z miejsc, w których grupuje się środowisko przestępcze. Wykorzystanie źródeł poufnych infor-

³⁴ Tamże, s. 256-257.

macji odgrywa także poważną rolę przy sprawdzaniu alibi sprawców przestępstw. Poufne źródła informacji pożytkowane są nadto w ustalaniu osób ukrywających się oraz ich kontaktów. W trakcie toczącego się procesu karnego osobowe źródła informacji mogą być wykorzystane do sprawdzenia zachowania się osób podejrzanych, uzyskiwania informacji o współsprawcach przestępstw jeszcze niewykrytych lub przestępstwach jeszcze nieujawnionych, a łączących się z prowadzonym postępowaniem.

Dla usprawnienia pracy operacyjnej policjanci powinni dokonać podziału wszystkich osób, z którymi utrzymywanie aktualnego kontaktu jest konieczne, na:

- osoby, z którymi systematycznie należy się kontaktować, mimo że udzielają informacji ogólnych i często przypadkowych (pracownicy hotelowi, dozorczy, barmani, listonosze),
- osoby, z którymi należy się kontaktować co pewien czas ze względu na wykonywane przez nich długoterminowe zadania (osoby obserwujące element podejrzany, który aktualnie nie dokonuje przestępstw, osoby obserwujące rodziny ukrywających się),
- osoby obserwujące podejrzanych o aktualnie dokonywane przestępstwa,
- poufne źródła informacji wykorzystywane do zadań związanych z prowadzonym postępowaniem karnym³⁵.

Realizowanie przedsięwzięć werbunkowych w ramach Komendy Głównej Policji należy do kompetencji Wydziału Werbunkowego Biura Wywiadu Kryminalnego³⁶. Do głównych zadań wykonywanych przez tenże wydział należy:

- zlecenie, koordynowanie i nadzorowanie przedsięwzięć werbunkowych prowadzonych przez komórki wywiadu kryminalnego komend wojewódzkich (Stołecznej) Policji,
- koordynowanie i monitorowanie wykorzystywania możliwości operacyjnych osobowych źródeł informacji na szczeblu centralnym,

³⁵ Tamże, s. 270.

³⁶ Zarządzenie Numer 749 Komendanta Głównego Policji z dnia 27 maja 2010 r. w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji (Dz.Urz. KGP z 2010 r. Nr 6, poz. 20).

- zlecanie oraz, w uzasadnionych przypadkach, pozyskiwanie agentów, a także nadzorowanie oraz realizowanie czynności z ich wykorzystaniem,
- administrowanie siecią agenturalną,
- współpraca międzynarodowa w zakresie wykorzystania osobowych źródeł informacji, w szczególności jako punkt kontaktowy Europolu³⁷ (Europol Single Point of Contact),
- inicjowanie zmian w aktach prawnych w zakresie pracy operacyjnej,
- inicjowanie oraz konsultowanie zmian w programach szkoleń w zakresie pracy operacyjnej,
- organizowanie oraz udział w prowadzeniu szkoleń dla policjantów pełniących służbę w komórkach właściwych w sprawach werbunków i kandydatów do służby w tych komórkach, a także w prowadzeniu szkoleń dla policjantów służby kryminalnej.

Formą dokumentowania wiadomości przekazywanych organowi policyjnemu przez osobowe źródło informacji są notatki służbowe. Sporządza je tzw. funkcjonariusz prowadzący, tj. policjant utrzymujący kontakt ze zwerbowaną osobą.

Notatka służbowa (urzędowa) sporządzona przez funkcjonariusza Policji w trybie wykonywania czynności operacyjnych z art. 19 i 19a ustawy o Policji jest dokumentem urzędowym złożonym w postępowaniu przygotowawczym, dokumentującym czynności, z których przeprowadzenia nie jest wymagane sporządzenie protokołu, a co więcej, nie zastępuje ona zeznania świadka (w rozumieniu art. 174 k.p.k.).³⁸ Notatka służbowa (urzędowa) może być uznana za dowód

³⁷ Europejski Urząd Policji (European Police Office) to europejska agencja policyjna z siedzibą w Hadze, współpracująca ze wszystkimi 27 państwami Unii Europejskiej. Celem Europolu jest poprawienie efektywności działania i współpracy między kompetentnymi władzami krajów członkowskich w zakresie zapobiegania i zwalczania zorganizowanej przestępczości o międzynarodowym charakterze. Witryna internetowa pod adresem www.europol.europa.eu, dostęp 22 marca 2013 r.

³⁸ Wyrok SA w Warszawie z dnia 22 grudnia 2005 r., sygn. II AKa 396/05, Apel.-W-wa 2006/1/5, KZS 2006/2/70, «Prokuratura i Prawo-wkł.» 2006/5/42, OSA 2006/6/37, Lex numer 166806.

tego tylko, że sporządziła ją wskazana osoba i podała w niej określone informacje, a nie tego, że wskazane okoliczności rzeczywiście miały miejsce i przebiegały w sposób w notatce opisany. To bowiem udowodnić można, w zgodzie z regułami postępowania karnego, dopiero w drodze przesłuchania autora notatki w charakterze świadka okoliczności dotyczących treści w niej zawartych.

Zgodnie z dyspozycją art. 410 k.p.k. podstawą wyroku jest całościowy kształt okoliczności ujawnionych w toku rozprawy głównej w oparciu o wszystkie zgromadzone w sprawie dowody, w tym materiały i dokumenty operacyjne uzyskane podczas stosowania czynności operacyjno-rozpoznawczych, o ile zgromadzono je w zgodzie z przepisami rangi ustawowej, a udokumentowano zgodnie z aktami wykonawczymi. O tym, jakie materiały i dokumenty operacyjne uznać za dowody i w jakim trybie ujawnić je w toku rozprawy, zdecyduje sąd po analizie stosownych przepisów ustaw kompetencyjnych i aktów wykonawczych. Dopiero wówczas ocena, jakiej dokona sąd orzekający, według reguł art. 7 k.p.k., będzie odnosić się do wszystkich przeprowadzonych dowodów, a zatem będzie kompletna.

Na podstawie art. 22 ust. 2 ustawy o Policji za udzielenie pomocy przy wykonywaniu przez organ policyjny ustawowych zadań mających na celu rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw i wykroczeń, osobom niebędącym policjantami może być przyznane wynagrodzenie. Koszty podejmowanych przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych związane z pomocą udzielaną przez osoby niebędące policjantami pokrywane są z tworzonego na ten cel funduszu operacyjnego (art. 22 ust. 2a ustawy o Policji). Zasady tworzenia i gospodarowania funduszem operacyjnym określona zarządzeniem numer pf-1/05 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 10 stycznia 2005 r. w sprawie zasad tworzenia i gospodarowania funduszem operacyjnym Policji. Nadanie wskazanemu dokumentowi niejawnemu klauzuli „poufne” uniemożliwia dokonanie jego analizy i omówienie na potrzeby niniejszego opracowania.

6. TAJNY AGENT POLICJI

Szczególnym rodzajem osobowego źródła informacyjnego jest tajny agent Policji. Tajni informatorzy (agenci) są bodaj najstarszym i klasycznym źródłem poufnych informacji, wykorzystywanym przez wszystkie służby policyjne, które bez agentury byłyby „głuche i ślepe”³⁹. Wykorzystanie poufnych, osobowych źródeł informacji stanowi pośrednią formę infiltracji środowisk przestępczych i jest niezmiernie cenną metodą zwalczania przestępczości, głównie o zorganizowanym charakterze.

Według S. Waltosia⁴⁰, tajnego agenta Policji można określić jako osobę będącą funkcjonariuszem Policji lub działającą na jej zlecenie, która, ukrywając własną tożsamość i związek z Policją, nawiązuje kontakt z osobą podejrzaną o przestępstwo w celu jego ujawnienia i wykrycia sprawców. Określenie to obejmuje przeróżne formy tajnej współpracy. Mieszczą się w nim funkcjonariusze organu policyjnego zachowujący w tajemnicy swą przynależność do Policji, a często i tożsamość, oraz działający w środowisku przestępczym ludzie z tego środowiska, zwerbowani przez Policję i wykonujący ściśle wyznaczone czynności w zakresie kontaktów z osobami podejrzanymi.

Istota tajnego agenta Policji opiera się na podstępie, który polega na świadomym wprowadzeniu w błąd przestępców co do rzeczywistej tożsamości agentów i intencji względem inwigilowanych. Wykorzystując ich błędne przeświadczenie, funkcjonariusz lub tajny współpracownik staje się jednym z nich i ma za zadanie osiąść ich tajemnice, które następnie ujawnia organom ścigania⁴¹.

Korzystanie z instytucji tajnego agenta Policji zostało ustawowo uregulowane w takich krajach, jak Dania, Niemcy i Francja. W Anglii, Holandii, Belgii i USA regulacje dotyczące wskazanej materii wprowadzone zostały aktami niższego rzędu. Z przeglądu aktów prawnych

³⁹ J. KONIECZNY, *Kryminalistyka*, red J. WIDACKI, Warszawa 2008, s. 129.

⁴⁰ S. WALTOŚ, *Tajny agent policji*, «PiP» 48. 11-12/1993, s. 23.

⁴¹ B. KURZEPA, *Możliwość wykorzystania w procesie karnym informacji uzyskanych przez agenta policyjnego*, «Wojskowy Przegląd Prawniczy» 1/2003, s. 29.

dotyczących omawianej instytucji wynika, że wskazane wyżej państwa przyjęły podobne rozwiązania, dotyczące:

- subsydiarnego i wyjątkowego charakteru instytucji tajnego agenta Policji,
- sądowej lub prokuratorskiej kontroli nad działalnością podejmowaną przez takiego agenta,
- zawężenia podmiotowego określającego, że tajnym agentem policji może zostać wyłącznie funkcjonariusz organu policyjnego⁴².

W systemie prawa polskiego brak jest regulacji poświęconej *stricto* instytucji tajnego agenta Policji. Dodać nadto należy, że unormowanie aktualnie przewidziane w art. 22 ustawy o Policji w sposób niewystarczający określa omawianą instytucję. Zgodzić należy się z A. Szumskim⁴³, który dostrzega brak prawnego uregulowania instytucji tajnego agenta Policji. Wskazana luka prawna pociąga za sobą konsekwencje przede wszystkim w postaci utrudnień w wykorzystaniu podczas procesu karnego uzyskanych przez tajnego agenta informacji. Ze względu na wagę tego zagadnienia i kontrowersje, jakie mu towarzyszą, słusznym wydaje się postulat, aby instytucja tajnego agenta Policji została uregulowana w ustawach policyjnych.

7. OCHRONA OSOBOWYCH ŹRÓDEŁ INFORMACJI

Informacja stanowi skuteczne narzędzie prowadzenia przez państwo zarówno efektywnej polityki wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Uzyskiwanie informacji oraz ich ochrona (rozumiana jako ograniczenie dostępności) warunkują prawidłowość procesów decyzyjnych aparatu państwowego z punktu widzenia realizacji określonych celów politycznych. Każde państwo, niezależnie od ustroju politycznego, zabezpiecza określone informacje, obejmując je poufnością, tzn. wyłączając możliwość zapoznania się z nimi przez bliżej nieokreśloną liczbę osób. Ograniczenie dostępu do informacji jest ściśle związane z zagadnieniem jawności życia publicznego. Zatem im większy zakres

⁴² A. SZUMSKI, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 182.

⁴³ Tamże, s. 182.

informacji, które objęte są poufnością, tym mniejsza jawność życia publicznego. Powyższy problem sprowadza się do kolizji dóbr, w której z jednej strony mamy do czynienia z jawnością życia publicznego, z drugiej zaś z jakimś innym dobrem lub dobrami społecznie akceptowanymi, których ochrona realizowana jest właśnie poprzez utajnienie informacji, które tych dóbr dotyczą. W zależności do hierarchii dóbr w danym społeczeństwie, w danym systemie kulturowym konflikt ten będzie różnie rozwiązywany⁴⁴.

Podstawę prawną regulującą możliwość nawiązania przez Policję współpracy z osobowymi źródłami informacji stanowi art. 22 ust. 1 ustawy o Policji. Zgodnie z brzmieniem przywołanego przepisu, Policja przy wykonywaniu swych zadań może korzystać z pomocy osób niebędących policjantami. Przepis ten zawiera nadto zakaz ujawniania danych o osobie udzielającej pomocy Policji w zakresie odnoszącym się do czynności operacyjno-rozpoznawczych. Niemniej zakaz ten ma wyłącznie charakter niezupełny względny, a więc przy zachowaniu określonych prawem wymogów jest on możliwy do usunięcia⁴⁵. Pamiętać należy, że sprawa konspiracji źródeł informacji jest jednym z podstawowych warunków należytego wykonywania działalności operacyjnej.

Na podstawie art. 5 ust. 1 pkt 5 i 6 ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych, informacjom niejawnym nadaje się klauzulę „ściśle tajne”, jeżeli ich nieuprawnione ujawnienie spowoduje wyjątkowo poważną szkodę dla Rzeczypospolitej Polskiej przez to, że doprowadzi lub może doprowadzić do identyfikacji funkcjonariuszy, żołnierzy lub pracowników służb odpowiedzialnych za realizację zadań wywiadu lub kontrwywiadu, którzy wykonują czynności operacyjno-rozpoznawcze, jeżeli zagrazi to bezpieczeństwu wykonywanych czynności lub może doprowadzić do identyfikacji osób udzielających im pomocy w tym zakresie oraz zagrazi lub może zagrazić życiu lub zdrowiu funkcjonariuszy, żołnierzy lub pracowników, którzy wyko-

⁴⁴ P. BURZYŃSKI, *Tajemnica państwowa jako przedmiot ochrony regulacji prawno-karnej*, «Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych» 1/2002, s. 17.

⁴⁵ Wyrok SA w Łodzi z dnia 24 września 2009 r., sygn. II AKa 140/09, OSAL 2010/1/8, «Lex» nr 1116171.

nują czynności operacyjno-rozpoznawcze lub osób udzielających im pomocy w tym zakresie.

Ujawnienie danych o osobie udzielającej Policji pomocy może nastąpić jedynie w przypadkach i trybie określonym w art. 9 ustawy z dnia 21 czerwca 1996 r. o niektórych uprawnieniach pracowników urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw wewnętrznych oraz funkcjonariuszy i pracowników urzędów nadzorowanych przez tego ministra. Zgodnie z brzmieniem art. 9 ust. 1 cyt. ustawy, minister właściwy do spraw wewnętrznych może zezwalać pracownikom, policjantom, strażakom, funkcjonariuszom Straży Granicznej lub funkcjonariuszom Biura Ochrony Rządu na udzielenie wiadomości stanowiącej informację niejawną określonej osobie lub instytucji.

Możliwość ujawnienia danych o osobie udzielającej Policji pomocy wynika wprost z przepisu art. 22 ust. 1b ustawy o Policji. Zgodnie z treścią tegoż przepisu, informacje o osobie udzielającej Policji pomocy mogą być ujawnione jedynie w dwóch przypadkach. Po pierwsze, nastąpić to może na żądanie prokuratora. Po wtóre, w razie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przez tę osobę przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego w związku z wykonywaniem czynności operacyjno-rozpoznawczych.

W razie odmowy zwolnienia pracownika, policjanta, strażaka, funkcjonariusza Straży Granicznej, funkcjonariusza Biura Ochrony Rządu lub osoby udzielającej im pomocy w wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych od obowiązku zachowania tajemnicy albo odmowy zezwolenia na udostępnienie dokumentów lub materiałów zawierających informacje niejawne o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”, pomimo żądania prokuratora lub sądu, zgłoszonego w związku z postępowaniem karnym o przestępstwo wymienione w art. 109 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny⁴⁶ – lub o zbrodnię godzącą w życie ludzkie, albo o występki przeciwko życiu i zdrowiu, gdy jego następstwem była śmierć człowieka, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji przedstawia żądane dokumenty i materiały oraz wyjaśnienia Pierwszemu Prezesowi Sądu Najwyższe-

⁴⁶ Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.

go. Jeżeli Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego stwierdzi, że uwzględnienie żądania prokuratora lub sądu jest konieczne do prawidłowości postępowania karnego, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji jest obowiązany zwolnić daną osobę od zachowania tajemnicy lub udostępnić dokumenty i materiały objęte tajemnicą.

Zaznaczyć nadto należy, iż formy i metody działalności operacyjno-rozpoznawczej realizowane przez organy policyjne mają niejawnym charakter. Zgodnie z przepisem art. 5 ust. 2 pkt 4 i 5 ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych informacjom niejawnym nadaje się klauzulę „tajne”, jeżeli ich nieuprawnione ujawnienie spowoduje poważną szkodę dla Rzeczypospolitej Polskiej przez to, że utrudni wykonywanie czynności operacyjno-rozpoznawczych prowadzonych w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa lub ścigania sprawców zbrodni przez służby lub instytucje do tego uprawnione albo w istotny sposób zakłóci funkcjonowanie organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Natomiast na podstawie art. 5 ust. 3 pkt 4 i 5 cyt. ustawy, informacjom niejawnym nadaje się klauzulę „poufne”, jeżeli ich nieuprawnione ujawnienie spowoduje szkodę dla Rzeczypospolitej Polskiej przez to, że utrudni wykonywanie zadań służbom lub instytucjom odpowiedzialnym za ochronę bezpieczeństwa lub podstawowych interesów Rzeczypospolitej Polskiej albo utrudni wykonywanie zadań służbom lub instytucjom odpowiedzialnym za ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa obywateli lub ściganie sprawców przestępstw i przestępstw skarbowych oraz organom wymiaru sprawiedliwości.

7. WARTOŚĆ DOWODOWA INFORMACJI POZYSKANYCH W TRAKCIE CZYNNOŚCI OPERACYJNO-ROZPOZNAWCZYCH

Rola czynności operacyjno-rozpoznawczych w procesie uzyskiwania dowodów może być dwojaka. W większości tych czynności (np. obserwacja, wywiad) mogą one stanowić najwyżej uzupełnienie czynności procesowych. W odniesieniu zaś do czynności wymienionych w ustawie o Policji należy opowiedzieć się za możliwością bezpośredniego wykorzystania w procesie rezultatów czynności wymienionych w art. 19,

19a i 19b, o czym świadczy zawarte w ustawie wyraźne sformułowanie o uzyskiwaniu dowodów. Niezależnie jednak od tego, czy w danym przypadku możemy mówić o bezpośrednim uzyskiwaniu dowodów za pomocą czynności operacyjnych, czy też nie, należy zaznaczyć, że dla wartości dowodowej informacji zdobytych dzięki takim czynnościom decydujące znaczenie będzie zawsze miała jakość i sposób ich utrwalenia. Jeżeli sporządzona dokumentacja w pełni odzwierciedli przebieg przeprowadzonej czynności operacyjnej, prokurator lub sąd, który ją otrzyma, będzie miał możliwość oceny środkami procesowymi zawartych tam danych. Oznacza to więc, że przy dokonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych należy w każdym wypadku kłaść szczególnie nacisk na postępowanie zgodne z zasadami taktyki kryminalistycznej⁴⁷.

Szczególnie kontrowersyjna jest wartość dowodowa tych czynności operacyjnych, które nie zostały szczegółowo uregulowane w ustawie o Policji lub wydanych na jej podstawie rozporządzeniach⁴⁸. Mam tu na myśli zwłaszcza informatora (tajnego agenta) umieszczonego w środowisku przestępczym lub w więzieniu. Zauważyć należy, że ustawy przewidujące prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych przez uprawnione organy nie zawierają żadnych ograniczeń związanych z miejscem ich wykonywania. Obowiązujące przepisy nie wykluczają możliwości prowadzenia czynności o charakterze operacyjno-rozpoznawczym przez właściwe, uprawnione do tego służby na terenie jednostek penitencjarnych, przy czym czynności te winny być prowadzone w oparciu o przepisy dotyczące poszczególnych służb⁴⁹.

Uzyskana przez informatora policyjnego wiedza może stanowić ważną część materiału dowodowego, na którym sądy będą opierać swoje rozstrzygnięcia. W związku z brakiem ustawowego uregulowania instytucji tajnego agenta pojawia się istotny problem

⁴⁷ A. SZUMSKI, *Rola czynności operacyjno-rozpoznawczych w uzyskiwaniu dowodów w procesie karnym*, «Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego» 26/2010, «Lex» nr 119991/4.

⁴⁸ A. SZUMSKI, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej...*, s. 75.

⁴⁹ A. CEMPURA, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze prowadzone w aresztach śledczych i zakładach karnych*, «Prokuratura i Prawo» 10/2011, s. 132.

przetworzenia uzyskanych od niego w sposób tajny informacji tak, aby mogły one być wykorzystane w procesie karnym. A. Szumski⁵⁰ przyjmuje dwa różne rozwiązania. Pierwsze polega na przesłuchaniu w charakterze świadka osoby udzielającej w sposób tajny informacji organom Policji. Pamiętać jednak należy, że dekonspiracja dobrze ulokowanego w środowisku przestępczym informatora oznacza utratę, często bezpowrotną, wglądu w inwigilowane środowisko. Dlatego też przed każdą taką decyzją służby policyjne muszą rozważyć, czy bardziej celowe jest wykorzystanie osobowych źródeł dowodowych w procesie karnym z jednoczesną utratą możliwości operacyjnych, czy bardziej celowe jest pozostawienie tajnego współpracownika w „kospiracji”, a w procesie wykorzystanie innych źródeł dowodowych. Zaznaczyć nadto należy, że rozwiązanie powyższe jest proste z punktu widzenia teoretycznego, ale z drugiej strony stoi w sprzeczności z główną cechą czynności operacyjno-rozpoznawczych, jaką jest tajność. Wykorzystanie tajnego współpracownika jako świadka na gruncie polskiego prawa karnego procesowego nie jest poddawane żadnym szczególnym regułom. Jednak w literaturze kryminalistycznej rozwiązanie takie spotyka się z jednoznaczną krytyką. Drugie rozwiązanie opiera się na wprowadzeniu do procesu karnego uzyskanych informacji w drodze przeprowadzenia innych dowodów, wyłączając korzystanie z informatora jako źródła dowodowego. Niewątpliwie chroni ono tajność współpracy i nie naraża osoby przekazującej informacje Policji na zemstę ze strony środowiska przestępczego. Możliwe jest w praktyce wprowadzenie do procesu karnego uzyskanych w sposób niejawnym informacji poprzez wykonanie czynności procesowych, jak, w szczególności, przeszukanie, oględziny, zatrzymanie, przesłuchanie wskazanych przez informatora świadków. Wiadomości uzyskane w czasie czynności operacyjno-rozpoznawczych mogą zostać wykorzystywane do przeprowadzenia konkretnych czynności procesowych.

Wyniki działalności poufnych, osobowych źródeł informacji często wskazują na kierunki poszukiwania dowodów i mogą się przyczynić

⁵⁰ A. SZUMSKI, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej...*, s. 75.

do ich sprawdzania i weryfikowania⁵¹. Wiedza operacyjna pozwala skutecznie przeprowadzić głównie czynności dowodowe, ukierunkowane na poszukiwanie dowodów. Zarówno wskazanie potencjalnych świadków, jak też podejrzanych, często opiera się na informacjach uzyskanych operacyjnie. W swej głównej funkcji wykrywczej czynności operacyjno-rozpoznawcze prowadzą do ujawnienia źródeł dowodowych (rzeczowych, osobowych). Źródła rzeczowe będą uzyskiwane głównie w wyniku takich czynności operacyjno-rozpoznawczych, jak kontrola operacyjna, zakup kontrolowany i przesyłka niejawnie nadzorowana. Najczęściej jednak w praktyce będą to informacje pochodzące od tajnego współpracownika. Klasycznym przykładem takiej informacji, która może zostać natychmiast przekształcona w czynność dowodową, będzie wiadomość o miejscu ukrycia przedmiotów mogących stanowić dowód w sprawie, a więc uzasadniająca przeprowadzenie przeszukania⁵².

Reasumując, stwierdzić należy, że materiały uzyskane w wyniku czynności operacyjno-rozpoznawczych nie stają się z mocy samego prawa wiarygodnymi dowodami, które bez zastrzeżeń wykorzystać można w procesie karnym. Przede wszystkim czynności operacyjno-rozpoznawcze dostarczające określony materiał dowodowy muszą zostać przeprowadzone na podstawie szczegółowych regulacji przewidzianych zarówno w ustawach policyjnych, jak też w aktach wykonawczych wydanych na ich podstawie. Wartość uzyskanych w powyższy sposób dowodów stanowić powinna ocenę dokonaną przez sąd na podstawie art. 7 k.p.k. Dopiero staranna i drobiazgowo weryfikacja dowodów uzyskanych w trakcie czynności pozaprosesowych pozwoli na podjęcie decyzji o włączeniu ich do podstawy orzeczenia. Rozstrzygnięcie w tym zakresie ostatecznie zadecyduje o wartości dowodowej uzyskanych w taki sposób informacji.

⁵¹ T. HANAUSEK, *op. cit.*, s. 85.

⁵² A. TARACHA, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze...*, s. 241-242.

INDIVIDUAL PERSONS AS SOURCES OF INFORMATION: AN OPERATIONAL
METHOD USED BY POLICE FORCES

Summary

The aim of this article is to discuss an important issue in criminalistics, the use of information acquired from individuals in the police's operational and investigative work. The author presents the methods and aims of the activities pursued out of court by authorised agencies of the state. He discusses the problems involved in the collection and recording of information from individuals who collaborate with the police, the influence this type of information has on the collection of evidence, and its value in court proceedings. Another issue discussed in the article is the institution of the secret police agent – probably the police's oldest, classical source of confidential information. The article also addresses the question of the protection and remuneration of police informers.